

МЕТОДИКА ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ПІДКРІПЛЕННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглянуто теоретичні положення методики позитивного та негативного підкріплення в контексті педагогічної психології. Проаналізовано сутність позитивного та негативного підкріплення в контексті біхевіористичного підходу. Розглянуто сутність закону ефекту Е. Торндайка; модель оперантної поведінки Б. Скіннера. Розглянуто специфіку та відмінність між термінами «заохочення» та «покарання», з одного боку, та «позитивне» і «негативне підкріплення», з іншого. З'ясовано різновиди підкріплення: позитивне заохочення, позитивне покарання, негативне заохочення, негативне покарання. Проаналізовано типові методи аверсивного контролю. З'ясовано особливості використання методики позитивного підкріплення у процесі навчання та виховання.

Ключові слова: біхевіористична психологія, поведінка, навчання, позитивне підкріплення, негативне підкріплення, підкріплюючі стимули.

Постановка проблеми. Сучасна українська освітня система знаходиться у процесі трансформації, тому пошук нових підходів до особистості учня, що можуть покращити ефективність навчання й виховання, є досить актуальним. Традиційно у шкільній сфері навчання найчастіше використовуються такі мотиваційні методи, як заохочення, покарання, стимулювання. Але, на наш погляд, сучасним учителям не вистачає володіння методикою позитивного підкріплення, що має особливий, досить ефективний формувальний вплив на поведінку дитини. Превалювання в навчальному процесі похвали або звинувачень більше стимулює амбіції, пресингує самооцінку дитини, змушує до рефлексії, але відстрочує можливість миттєвого підкріплення бажаної інтелектуальної та емоційної активності учня. Позитивне підкріплення – це один із успішних виховних прийомів, за допомогою якого можна стимулювати певний тип поведінки, зберігаючи гуманний стиль виховання та навчання. Отже, методика позитивного й негативного підкріплення заслуговує на актуалізацію в умовах смислового та методичного оновлення освітньої сфери.

Аналіз актуальних досліджень. Теорію оперантного обумовлення розробляли Е. Торндайк, Б. Ф. Скіннер. Методику підкріплення досліджували А. Бандура, Дж. Роттер. Різні аспекти педагогічного стимулювання розглядались такими вченими, як А. Ахметов, О. Вінтер, Р. Гумеров, Г. Рушникова, О. Осипова, О. Стурова, В. Тарасюк, О. Орлов,

З. Палюх, М. Стельмахович та ін. Формування мотивації навчання досліджувалося О. Гребенюком, О. Корміним, А. Марковою та ін.

Метою статті є аналіз теоретичних положень методики позитивного та негативного підкріплення в контексті педагогічної психології.

Методи дослідження – аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо проблеми методики позитивного та негативного підкріплення у процесі навчання та виховання.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській освіті дуже важливою є проблема мотивування до навчання. Як посилити внутрішню мотивацію? Як створити таку атмосферу, у якій би джерело інтелектуальної та емоційної енергії не виснажувалося, а наповнювалося? Гуманістична психологія наполягає на уважному ставленні до кожної особистості, на пошуку нових ефективних підходів до організації процесу навчання. Одним із методів оптимізації процесу навчання є метод позитивного підкріплення.

Поняття «підкріплення» прийшло з біхевіористичної психології. Теорія підкріплення Б. Скіннера покладається на наукові висновки Е. Торндайка, який розробив об'єктивну, механістичну теорію навчання.

У результаті проведених досліджень Е. Торндайк сформулював Закон ефекту: будь-яка дія, що викликає в даній ситуації задоволення, асоціюється з даною ситуацією, і коли вона виникає знову, поява цієї дії стає більш імовірною, ніж раніше (Пузиревич, 2014). Навпаки, будь-яка дія, що викликає дискомфорт, відокремлюється від даної ситуації, а тому, коли вона виникає знову, поява певної дії стає менш імовірною. Треба підкреслити важливу особливість результатів наступних досліджень Е. Торндайка: заохочення реакції дійсно призводить до її зміцнення, але покарання не дає очевидного негативного результату для проведення паралелі. Саме це спонукало Е. Торндайка переглянути закон ефекту, щоб зробити більший акцент на заохочення, ніж на покарання.

Другу, важливу в контексті нашого дослідження, особливість підходу Е. Торндайка висловлено в Законі вправи, згідно до якого стверджується, що в кожній конкретній ситуації будь-яка реакція починає асоціюватися з цією ситуацією (Пузиревич, 2014). Чим частіше реакція проявляється в тій чи іншій ситуації, тим тісніше стає асоціативний зв'язок. І навпаки, якщо реакція протягом тривалого часу не практикується, то асоціативний зв'язок слабшає. Інакше кажучи, повторення відповідної реакції в конкретній ситуації призводить до її посилення. Пізніше Е. Торндайк (Пузиревич, 2014) переконався в тому, що сприятливі наслідки реакції (тобто ситуація, яка приносить задоволення) є більш ефективними, ніж просте багаторазове повторення. Закон готовності стверджує, що вправи змінюють готовність організму до проведення нервових імпульсів. Закон асоціативного зсуву доводить, що якщо при одночасній дії подразників один із них викликає реакцію, то інші набувають здатності викликати ту саму реакцію.

Експериментальні роботи Е. Торндайка суттєво вплинули на наукові погляди Б. Скіннера (Пузиревич, 2014).

Американський психолог Б. Ф. Скіннер (1986) сформулював концепцію оперантного обумовлення після багаторічних експериментів на тваринах, проведених ним в університеті Гарварда. Оперантне навчання ґрунтується на оперантній поведінці – способах дії, що впливають на оточення, яким керують безпосередні наслідки цієї поведінки, на протигагу респондентній поведінці, якою керує попередній стимул (Зейгарник, 1986).

Б. Скіннер (1986) довів, що поведінка, яка має позитивні наслідки – повторюється, а поведінка, яка має негативні наслідки, скоріше всього не повторюється. Ключовою структурною одиницею підходу Б. Скіннера (1986) є реакція – зовнішня частина поведінки, яку можна пов'язати з подіями навколишнього середовища. Оперантна поведінка визначається подіями, які слідує за реакцією. Тобто за поведінкою йде слідство, і природа цього слідства змінює тенденцію організму повторювати дану поведінку в майбутньому (Молчанов, 201, с. 27-38).

Наприклад, катання на велосипеді, гра на гітарі, читання книги або малювання – це зразки оперантів, що контролюються результатами, які слідує за відповідною поведінкою. Якщо наслідки сприятливі для організму, тоді ймовірність повторення операнта в майбутньому посилюється. І, навпаки, якщо наслідки реакції несприятливі й не підкріплені, тоді ймовірність отримати оперант зменшується. Б. Скіннер (1986) вважав, що оперантна поведінка є характерною для повсякденного навчання. Сутність процесу навчання – це встановлення зв'язків (асоціацій) реакцій із подіями зовнішнього середовища. Оскільки поведінка, як правило, носить оперантний характер, то найбільш ефективним підходом у контексті педагогічної психології є вивчення обумовлення і згасання оперантної поведінки (Б. Скіннер, 1986).

За Б. Скіннером (1986), підкріпити поведінку означає здійснити маніпуляцію, яка змінить імовірність цієї поведінки в майбутньому. Особливий інтерес ученого був зосереджений, в основному, на вивченні особливостей реакцій та їх зв'язків із підкріпленнями, а також на вивченні режимів підкріплення. Управління поведінкою здійснюється через вибір типу реакції, яку необхідно підкріпити й визначення ступеня ймовірності її повторної появи. Швидкість, із якою оперантна поведінка набувається і зберігається, залежить від режиму застосовуваного підкріплення (певний часовий інтервал або певний інтервал реакцій) (Фурманов, 2012).

Виділяють два типи підкріплення – первинне і вторинне. Первинне підкріплення – це будь-яка подія або об'єкт, що самі по собі володіють підкріплювальними властивостями. Таким чином, вони не вимагають попередньої асоціації з іншими підкріпленнями, щоб задовольнити біологічну потребу. Первинні підкріплюючі стимули для людей – це їжа, вода,

фізичний комфорт, їх ціннісне значення для організму не залежить від навчання. Вторинне, чи засвоєне підкріплення, – це будь-яка подія або об'єкт, які набувають властивості здійснювати підкріплення за допомогою тісної асоціації з первинним підкріпленням, обумовленим минулим досвідом організму. Прикладами загальних вторинних підкріплюючих стимулів у людей є гроші, увага, уподобання та хороші оцінки (Пузиревич, 2014).

Логічним розширенням принципу підкріплення є те, що поведінка, посилена в одній ситуації, з великою часткою ймовірності повториться, коли організм зіткнеться з іншими ситуаціями, що нагадують її. У теорії Б. Скіннера визначається поняття «генералізації стимулів», що по суті реалізується як тенденція підкріпленої поведінки поширюватися на безліч подібних ситуацій. Узагальнення стимулу може бути результатом неприємного життєвого досвіду. Характерним для умовного підкріплення є також те, що воно генералізується, якщо об'єднується з більш ніж одним первинним підкріпленням (Скіннер, 1986).

Особливий клас генералізованих умовних підкріплюючих стимулів, що визначають складну систему міжособистісних відносин – це соціальні підкріплюючі стимули. Це може бути увага, похвала, соціальне схвалення, прихильності, підпорядкування собі інших тощо. Ці стимули часто діють дуже складно, але вони є важливими для людської поведінки в різноманітних ситуаціях.

Наприклад, увага і схвалення від Значимого іншого – батьків, учителя, начальника, коханого – для багатьох людей є особливо ефективним генералізованим умовним стимулом. Б. Скіннер (1986) вважав, що умовні підкріплюючі стимули дуже важливі в контролі поведінки людини. Він також відзначав, що кожна людина проходить унікальну науку навчання, тому варіації в поведінці різних людей, підтримані як позитивними, так і негативними умовними підкріплюючими стимулами, нескінченні (Пузиревич, 2014).

У поведінковій психології розрізняють два види підкріплень: позитивне (приємний стимул, який слідує за бажаною реакцією, підсилює її чи підтримує на тому ж рівні, тобто підвищує ймовірність її повторення) та негативне (неприємний стимул, усунення якого підсилює бажану реакцію). Разом із тим, існує і безліч способів підкріплення. До найбільш розповсюджених належать заохочення (пред'явлення приємних стимулів) і покарання (пред'явлення неприємних стимулів).

Слід указати на відмінності між термінами «заохочення» та «покарання», з одного боку, й «позитивне» та «негативне підкріплення» – з іншого. Термін «заохочення» може використовуватися синонімічно з терміном «позитивний підкріплюючий фактор», тобто подія, яка збільшує ймовірність тієї чи іншої форми поведінки, якщо вона йде за цією формою поведінки. Однак покарання – це не те ж саме, що негативний підкріп-

люючий фактор. Важливо розуміти, що термін «негативне підкріплення» означає припинення небажаних подій, наступних за тією або іншою формою поведінки; як і позитивне підкріплення, воно збільшує ймовірність відповідної форми поведінки. Покарання ж має протилежний ефект: воно зменшує ймовірність певної поведінки. Покарання також може бути як позитивним (вплив неприємного стимулу), так і негативним (позбавлення позитивного стимулу). Підкріплення посилює реакцію, покарання – послаблює її.

Таким чином, у практиці виховання найчастіше використовуються чотири різновиди підкріплення:

1) позитивне заохочення – слідом за бажаною реакцією дитини слідує приємний підкріплюючий стимул;

2) позитивне покарання – якщо за небажаною реакцією слідує неприємний підкріплюючий стимул;

3) негативне заохочення – неприємний підкріплюючий стимул усувається після отримання бажаної реакції;

4) негативне покарання – приємний стимул усувається після тієї чи іншої небажаної реакції людини (Молчанов, 2011).

Науковці стверджують, що покарання може зняти небажану реакцію, але в нього є кілька недоліків. По-перше, його ефект не настільки передбачуваний, як ефект заохочення. Заохочення несе в собі приховане повідомлення: «Повтори те, що ти вже зробив!», а покарання: «Припини!», але при цьому не пропонується альтернатива. У результаті людина може замінити реакцію на ще менш бажану. По-друге, побічні результати покарання можуть виявитися шкідливими, тобто мати негативні психологічні та соціальні наслідки. Важливо пам'ятати, що покарання часто веде до антипатії або страху перед людиною, яка карає (батьком, учителем або начальником) та перед самою ситуацією (будинком, школою або місцем роботи), де відбувалося покарання. До того ж, вкрай суворе покарання може викликати агресивну поведінку, що є ще більш небажаною. Це застереження не означає, що покарання ніколи не повинно застосовуватися: воно може ефективно усувати небажану реакцію, якщо інша реакція винагороджується (Фурманов, 2012).

При вивченні позитивного підкріплення вчені відкрили, що різні способи нагородження впливають на час, необхідний для засвоєння нової поведінки, та ступінь збереження поведінки. Ці різні зразки називаються розкладом підкріплення і визначають час для позитивного підкріплення. Основні типи режиму підкріплення включають нагородження бажаної поведінки кожен раз, коли вона має місце: наприклад, похвала за правильно виконане завдання. Даний тип підкріплення є досить ефективним і застосовується на початковому етапі навчання, але стає марним, непрактичним у тривалому процесі: бажана поведінка припиняється майже негайно, якщо підкріплення не продовжується.

Альтернативний варіант – частковий режим підкріплення припускає нагородження бажаної поведінки з певними перервами, а не кожен раз, коли вона зустрічається. За частковим режимом бажана поведінка може нагороджуватися більш часто для натхнення поведінки на початку навчального процесу і менш – пізніше. Існує чотири типи часткових режимів підкріплення:

1) фіксований інтервал підкріплення застосовується через кожні X хвилин;

2) фіксований коефіцієнт підкріплення, коли посилювач забезпечується після фіксованої кількості повторень бажаної поведінки, а не згідно з фіксованим розкладом часу;

3) змішаний інтервал підкріплення, коли посилювач установлюється по випадковому розкладу навколо деякого середнього періоду часу;

4) змішаний коефіцієнт підкріплення, коли підсилення використовується після випадкової кількості повторень бажаної поведінки;

5) безперервне підкріплення, коли підкріплення відбувається після кожного відгуку (Завадський, 2001).

З точки зору Б. Скіннера (1986), поведінка людини також контролюється аверсивними (неприємними чи больовими) стимулами. Два найбільш типових методів аверсивного контролю – це покарання й негативне підкріплення. Б. Скіннер (1986) зазначав, що при покаранні відбувається аверсивна подія, пропорційна реакції. На відміну від покарання, негативне підкріплення – це процес, у якому здійснюється усунення аверсивного стимулу, умовного чи безумовного (Пузиревич, 2014).

Будь-яка поведінка, яка перешкоджає або не призводить до появи аверсивного стимулу частіше повторюється і стає негативно підкріпленою. Неприємні події можуть використовуватися при навчанні новим реакціям, наприклад «реакції втечі». Організм може навчитися реагувати так, щоб припинити неприємну подію. Це називається «навчанням уникненню подій». Інший спосіб боротися з неприємними умовами – навчитися уникати їх, тобто поводитися так, щоб запобігти їх появі. Це називається навчанням запобігання подій. Навчання уникненню часто передує навчанню запобігати події.

Б. Скіннер боровся з використанням всіх форм контролю поведінки, заснованих на аверсивних стимулах, він вважав, що використання аверсивних стимулів має обмежену ефективність. Оскільки покарання може тимчасово пригнічувати небажану або неадекватну поведінку, основним запереченням Б. Скіннера (1986) було те, що поведінка, за якою слідувало покарання, швидше за все знову з'явиться там, де відсутній той, хто може покарати. Тобто, поведінка, за яку покарали, може знову з'явитися після того, як зникне ймовірність бути покараним.

Замість аверсивного контролю поведінки Б. Скіннер (1986) рекомендував позитивне підкріплення як найбільш ефективний метод для усунення небажаної поведінки. Він доводив, що, оскільки позитивні підкріплюючі стимули не дають негативних побічних явищ, пов'язаних із аверсивними стимулами, вони більш придатні для формування поведінки людини.

Досить важливий внесок у вивчення проблеми позитивного та негативного підкріплення зроблено сучасною американською дослідницею, біологом-біхевіористом Карен Прайор. Її праця представляє ефективну методичну платформу для будь-якого вчителя, тренера, або просто людини, що бажає покращити процес навчання в будь-якій галузі.

К. Прайор (2015) зазначає, що відносно один до одного люди постійно застосовують негативне підкріплення: суворий погляд, похмурі брови, несхвальне зауваження. Деякі застосовують негативне підкріплення занадто часто. Життя деяких дітей, подружжя і навіть батьків являє собою постійне щоденне намагання вести себе так, щоб уникнути негативних підкріплень від тих, кого вони люблять. Занадто часте застосування негативного підкріплення, не скомпенсоване можливістю позитивного підкріплення, може призвести до появи небажаних рис особистості: можливо страху і люті, що створюються покаранням, а також боязкості, невпевненості в собі, тривожності. Якщо вихователю не хоче, щоб дитина, яка дуже старається не викликати його незадоволення, не стала емоційно неповноцінною, вона повинна мати успішний досвід у наданні вихователю задоволення (Прайор, 2015).

Навіть серед дорослих той керівник, офіцер або тренер, який хоче вдосконалення підлеглих і при цьому в основному висловлює незадоволення, міг би добитися кращих результатів, якби поряд із цим існувала також можливість позитивного підкріплення. Навчені досвідом дорослі можуть витерпіти велику кількість негативних підкріплень, але навіть і вони стають похмурими, якщо, крім цього, вони нічого не отримують. Поєднання позитивного й негативного підкріплення є набагато ефективнішим (Прайор, 2015).

Єдиний випадок, коли негативне підкріплення краще будь-якого позитивного підходу, це коли ми маємо справу зі свідомим і навмисним відхиленням поведінки. Секрет застосування негативного підкріплення полягає в тому, щоб навчитися припиняти його, коли поведінка суб'єкта покращилася хоч трошки. Деякі матері і вчителі роблять це інтуїтивно правильно.

Другий секрет застосування негативного підкріплення полягає в упевненості в тому, що суб'єкт сприймає його як наслідок власних дій, а не довільну дію того, хто впливає (виховує).

К. Прайор (2015) підкреслює, що здебільшого люди не використовують закони позитивного підкріплення, або застосовують їх невірно. Принципово усвідомлювати, що навчання з підкріпленням – це зовсім не система нагород і покарань. Але ж нагороди та покарання приходять зазвичай через тривалий

час після того, як дію скоєно. А підкріплення – «позитивне» чи «негативне» – відбувається саме під час поведінки, на яку треба впливати. Досить важлива рекомендація: підкріплення буде змінювати поведінку тільки тоді, коли дається у правильно обраний момент.

К. Прайор (2015) пояснює правила теорії підкріплення таким чином, щоб ними можна було безпосередньо користуватися на практиці. Якщо людина в процесі навчання відчуває приємні емоції – радість від пізнання, упевненість у своїх силах, допитливість, що підтримується вчителем, душевну теплоту, інтелектуальне піднесення, – то формується позитивне ставлення до навчання. Якщо превалюють негативні емоції – страх помилки, невпевненість у собі, постійна критика з боку вчителя, заниження самооцінки, душевна пригніченість, то людина «навчається» *не любити* процес навчання, тому що на внутрішньому рівні вона буде відторгати негативно забарвлену емоційну атмосферу.

Найголовнішим у навчанні з підкріпленням є те, що ми можемо підкріпити тільки ту поведінку, яка здійснюється. Тобто, якщо реалізується певний поведінковий прояв, то ми можемо його закріпити позитивним підкріпленням.

Сутність позитивного підкріплення полягає не лише в тому, щоб той, хто його отримує, відчував позитивні емоції та в результаті хотів би повторити підкріплювану поведінку. К. Прайор (2015) підкреслює, що підкріплення – це ще й інформація, яка повідомляє суб'єкту, що саме він зробив вірно. У процесі навчання чомусь новому інформаційна частина підкріплення стає особливо важливою, іноді навіть важливіше за саме підкріплення. Не так важливо, яким чином буде організовано підкріплення, важливо, щоб учневі було зрозуміло, що в даний момент він зробив те, що потрібно.

К. Прайор (2015) вважає, що іноді і дітей вчителі та батьки підкріплюють дуже рано, перебуваючи під неправдивим враженням, ніби вони їх підбадьорюють. Насправді, при цьому вони підкріплюють тільки спроби, а не конкретну завершену дію. Підкріплення поведінки, яка ще не здійснилася (подарунками, обіцянками, компліментами) – не підкріплює цю поведінку, підкріплює тільки спроби.

Важливо, що й з негативним підкріпленням потрібно бути досить точним у часі реалізації: якщо негативне підкріплення не припиняється в момент досягнення бажаних результатів, то воно вже не є підкріпленням, не несе інформації й просто стає «шумом». Те ж відбувається і з людьми, яких постійно критикують батьки, начальство або вчителі.

К. Прайор (2015) виокремила десять правил, що управляють процесом вироблення певної поведінки:

1. Треба підвищувати критерій невеликими градаціями, щоб у суб'єкта завжди була реальна можливість виконати потрібне й отримати підкріплення.

2. У конкретний проміжок часу необхідно відпрацьовувати що-небудь одне, не намагатися формувати поведінку за двома критеріями одночасно.

3. Перш ніж збільшувати або підвищувати критерій, треба користуватися підкріпленням поточного рівня відповіді, тобто підкріплювати будь-яке виконання цієї дії, наявної в даний момент.

4. Вводячи новий критерій, треба тимчасово ослабити старі критерії.

5. Завжди необхідно бути попереду тих, кого навчають: повністю планувати свою програму вироблення так, щоб у разі раптового успіху учня, учитель (тренер) знав, що слід підкріплювати далі.

6. Не можна міняти тренерів на «середині річки». Отже, може бути декілька інструкторів, але треба дотримуватися однієї програми вироблення на кожний з типів поведінки.

7. Якщо одна процедура вироблення не приносить успіху, треба знайти іншу, існує стільки ж способів добитися потрібної поведінки, скільки інструкторів, здатних їх придумати.

8. Не можна закінчувати тренування без позитивного підкріплення: це за ефектом відповідає покаранню.

9. Якщо навичка погіршується, треба швидко повторити увесь процес вироблення з серією легких підкріплень.

10. Треба закінчувати, по можливості, кожне тренування на високій ноті (Прайор, 2015).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Знання принципів позитивного підкріплення дозволяє поліпшити комунікацію в різних сферах життя, і перш за все, у навчанні та самонавчанні. Навчаючись із бажанням і задоволенням, можна подолати безліч перешкод за допомогою внутрішніх резервів, доступ до яких можливий лише через радість. Людина – істота яка навчається, і прагнення пізнавати є однією з найбільш нагальних її потреб. Так що найважливіше – не погасити той вогник цікавості, подиву й радості, яким супроводжується навчання всього нового, і намагатися підтримувати його протягом усього процесу навчання.

Підводячи підсумки, необхідно сказати, що методика позитивного підкріплення має великий ресурс у формуванні бажаної, сприятливої поведінки, у навчанні новим навичкам у всіх галузях творчої людської активності. Позитивне підкріплення є перспективним напрямом ненасильницького гуманного навчання. Дослідницької уваги заслуговує вивчення особливостей застосування даної методики в європейських альтернативних школах як феномена сприяння конкретному учневі в становленні повноцінної й цілісної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

Зейгарник, Б. В. (1986). *Патопсихология*. Москва: Изд-во МГУ (Zeigarnik, B. (1986). *Pathopsychology*. Moscow: Moscow State University.

- Завадський, Й. С. (2001). *Менеджмент*. Т. 1. Київ: Вид-во Європ. ун-ту (Zavadskyi, Y. S. (2001). *Management*. Vol. 1. Kyiv).
- Кредісов, А. І., Панченко, С. Г., Кредісов, В. А. (1999). *Менеджмент для керівників*. Київ: Т-во «Знання» (Kredisov, A. I., Panchenko, S. G., Kredisov, V. A. (1999). *Management for executives*. Kyiv: Knowledge Company).
- Майленова, Ф. Г. (2011). *Влияние эмоций на качество обучения. Принцип позитивного подкрепления. Биоэтика и гуманитарная экспертиза* (Вып. 5). Москва (Mailenova, F. G. (2011). *The influence of emotions on the quality of learning. The principle of positive reinforcement. Bioethics and humanitarian expertise* (Issue 5). Moscow).
- Молчанов, А. С. (2011). *Технология управления поведением по Б. Ф. Скиннеру. Педагогика и психология в высшем медицинском образовании, 1, 27-38* (Molchanov, A. S. (2011). *Behavior Management Technology by B. F. Skinner. Pedagogy and psychology in higher medical education, 1, 27-38*).
- Молчанов, А. С. (2011). *Бихевиористский подход в образовании. Педагогика и психология в высшем медицинском образовании, 1, 38-47* (Molchanov, A. A. (2011). *A behaviorist approach to education. Pedagogy and psychology in higher medical education, 1, 38-47*).
- Петровский, А. В., Ярошевский, М. Г. (Ред.). (1990). *Психология*. Москва: Политиздат (Petrovsky, A. V., Yaroshevsky, M. G. (Eds.). (1990). *Psychology: A Dictionary* (2nd ed.). Moscow).
- Прайор, К. (2015). *Не рычите на собаку! Книга о дрессировке людей, животных и самого себя!* Москва: Эксмо (Pryor, K. (2015). *Don't yell at the dog! A book about training people, animals and yourself!* Moscow: Exmo).
- Пузиревич, Н. Л. <http://elib.bspu.by/handle/doc/3527> (Puzyrevych, N. L. <http://elib.bspu.by/handle/doc/3527>).
- Фурманов, И. А. (2012). *Психология активности и поведения* <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/92170/1/Furmanov.pdf> (Furmanov, I. A. (2012). *Activity and behavior psychology* <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/92170/1/Furmanov.pdf>).
- Скиннер, Б. Ф. (1986). *Оперантное поведение. История зарубежной психологии, 60-95*. Москва (Skinner, B. F. (1986). *Operant behavior. History of foreign psychology, 60-95*. Moscow).

РЕЗЮМЕ

Скоробагатская Оксана. Методика положительного и отрицательного подкрепления в педагогической психологии.

В статье рассмотрены теоретические положения методики положительного и отрицательного подкрепления в контексте педагогической психологии. Проанализирована сущность положительного и отрицательного подкрепления в контексте бихевиористского подхода. Рассмотрена сущность закона эффекта Э. Торндайка; модель оперантного поведения Б. Скиннера. Рассмотрена специфика и отличие между терминами «поощрение» и «наказание», с одной стороны, и «положительное» и «отрицательное подкрепление» – с другой. Выделены разновидности подкрепления: положительное поощрение, положительное наказание, отрицательное поощрение, отрицательное наказание. Проанализированы типичные методы авersiveного контроля. Выяснены особенности использования методики положительного подкрепления в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: бихевиористская психология, поведение, обучение, положительное подкрепление, отрицательное подкрепление, подкрепляющие стимулы.

SUMMARY

Skorobahatska Oksana. Methodology of positive and negative reinforcement in pedagogical psychology.

The article deals with theoretical provisions of the methodology of positive and negative reinforcement in the context of pedagogical psychology. The essence of positive and negative reinforcement in the context of the behavioral approach is analyzed. The peculiarities of the methodology use of positive reinforcement in the process of education and upbringing have been found out.

Nowadays the problem of motivation to study is very important in the education and training sphere of Ukraine. One method of optimizing the learning process is the positive reinforcement method.

The concept of “reinforcement” came from behavioral psychology. B. Skinner’s theory of reinforcement relies on the scientific findings of E. Thorndike, who developed an objective, mechanistic theory of teaching.

As the studies result, E. Thorndike formulated the Law of Effect: any action that causes pleasure in a given situation is associated with given situation, so that when it occurs again, the occurrence of this action becomes more probable than before. On the contrary, any action that causes discomfort is separated from the situation, so that when it occurs again, the occurrence of a certain action becomes less likely. It is important to emphasize the important feature of the results of the E. Thorndike’s following studies: encouraging reaction leads to its strengthening, but the punishment does not give the obvious negative result for drawing a parallel.

E. Thorndike’s experimental works significantly influenced B. Skinner’s scientific views. The American psychologist, the founder of the operant learning theory, B. Skinner proved that behavior that had positive consequences – was repeated, and behavior that had negative consequences, most likely did not repeat. A key structural unit of B. Skinner’s approach is response – an external part of behavior that can be associated with environmental events. Operant behavior is determined by the events that follow a reaction. That is, the behavior is followed by an investigation, and the nature of this investigation changes the body’s tendency to repeat this behavior in the future.

Behavior management is done by choosing the type of reaction that needs to be reinforced and determining the degree of likelihood of its recurrence. The rate at which operant behavior is acquired and stored depends on the mode of reinforcement used (a certain time interval or a certain reaction interval).

The logical extension of the reinforcement principle is that the behavior reinforcement in one situation is likely to recur when the body encounters other situations that resemble it. B. Skinner’s theory defines the concept of “stimuli generalization”, which is essentially realized as a tendency of reinforcement behavior to extend such situations.

A special class of generalized conditional reinforcement incentives that define a complex system of interpersonal relationships is social reinforcement incentives. It can be attention, praise, social approval, commitment, subordination to others and more. These incentives are often very difficult, but they are important for human behavior in a variety of situations. In behavioral psychology, there are two types of reinforcement: positive (a pleasant stimulus that follows a desired response, enhances or maintains it at the same level, increases the likelihood of its recurrence) and negative (an unpleasant stimulus, which eliminates the desired response).

The differences between the terms “encouragement” and “punishment”, on the one hand, and “positive” and “negative reinforcement” – on the other, should be noted. The term “promotion” can be used synonymously with the term “positive reinforcement factor”.

However, punishment is not the same as a negative reinforcement factor. It is important to understand that the term "negative reinforcement" means cessation of unwanted events following one form or another; as well as positive reinforcement; it increases the likelihood of appropriate behavior. Punishment has the opposite effect: it reduces the likelihood of certain behavior. Reinforcement enhances reaction, punishment weakens it.

From B. Skinner's point of view, human behavior is also controlled by aversive stimuli. The two most common methods of aversive control are punishment and negative reinforcement. When punished, aversive event occurs, proportional to the reaction. Unlike punishment, negative reinforcement is the process by which the aversive stimulus, conditional or unconditional, is eliminated.

A very important contribution to the study of the problem of positive and negative reinforcement was made by a contemporary American researcher, behavioral biologist Karen Pryor. Its designs represent an effective methodological platform for any teacher, trainer, or simply a person who wants to improve the learning process in any sphere.

Therefore, learning with desire and pleasure can be overcome by many obstacles through internal reserves, which can only be accessed through joy. Man is a learning being, and the desire to know is one of his most pressing needs. So, the most important thing is not to extinguish that curiosity flame, wonder and joy that accompanies learning everything new, and to try to support it throughout the learning process.

Key words: *behavioral psychology, behavior, training, positive reinforcement, negative reinforcement, reinforcing incentives.*

УДК 373.24

Тетяна Шупик

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-0741-4535

DOI 10.24139/2312-5993/2019.09/134-145

КАЗКА ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Мета статті – теоретично обґрунтувати доцільність використання казки як засобу творчого розвитку старших дошкільників.

З цією метою у статті з'ясовано вплив казки на творчий розвиток дітей старшого дошкільного віку, розкрито особливості впливу казки на здатність дитини фантазувати, розвиток творчого мислення, мовленнєво-комунікативних здібностей, уяви, на розкриття внутрішнього світу дитини. Казка має велике значення і в процесі різнобічного – психічного, розумового, емоційного, мовленнєвого і, зокрема, творчого – розвитку дитини, адже спроможна позитивно впливати на мислення та мовлення, викликати позитивні емоції, пробуджувати дитячу уяву та фантазію.

Ключові слова: *казка, творчий розвиток, старші дошкільники, вихователь, заклад дошкільної освіти, творчі здібності дитини, казкотворчість, казкотворення.*

Постановка проблеми. Кожен народ протягом століть формував свою, властиву лише йому, систему виховання, критеріями ефективності якої виступають загальна культура, освіченість, духовність нації. В основі української системи виховання лежить давня педагогічна традиція нашого